

Н. С. Станасюк¹, М. В. Оліховська²¹Національний університет «Львівська політехніка»,²Львівський інститут МАУП

АНАЛІЗ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У АГРОБІЗНЕСІ ТА ФОРМУВАННЯ АГРОПРОДОВОЛЬЧИХ КЛАСТЕРІВ В УКРАЇНІ

© Станасюк Н. С., Оліховська М. В., 2014

Проаналізовано сучасні взаємовідносини між ланками агропромислового виробництва у період перехідного стану ринкової економіки України. Сформовано висновки щодо створення сприятливих умов для ефективного ведення агропродовольчого бізнесу, а саме побудови інтеграційних продуктових ланцюгів між агропідприємствами, що мають змінити традиційні виробничі ланцюги. Запропоновано створити агропродовольчі кластери для спільного вирішення проблем розвитку аграрних підприємств, що підвищить ефективність функціонування усього агропромислового комплексу України.

Ключові слова: агробізнес, агропродовольча система, кооперація, традиційний “продуктовий ланцюг”, інтегрований “продуктовий ланцюг”, агропродовольчі кластери.

N.S. Stanasyuk¹, M.V. Olihovska²,¹Lviv Polytechnic National University,²Lvivsky institut AIDP

ANALYSIS OF INTEGRATION PROCESSES IN AGRIBUSINESS AND AGRO-FOOD FORMATION OF CLUSTERS IN UKRAINE

© Stanasyuk N. S., Olihovska M. V., 2014

The modern relationships between the units of agro-industrial production during the transition state of the market economy in Ukraine are analysed. The conclusions about the creation of favorable conditions for the effective management of the agro-food business are made, in particular building of the integration food-chains between the agro-enterprises that have to change the traditional production chains. The creation of agro-food clusters for combined solution of the development problems of the agrarian enterprises is offered in order to raise the functioning effectiveness of the entire agro-industrial complex of Ukraine. The main links of the integration food-chains have become suppliers, manufacturers of agricultural and industrial production, wholesale and retail businesses that operate as a single system. Creation of the integration food-chains lead to increase the competitiveness of products, increase sales and save costs. The main feature of tight integration links between agricultural enterprises are common interconnection activities and resources, protection of interest and support initiatives of the subjects, the relationship between organizational units and employees. In the paper the establishment of integrated structures are proposed, which will form the farmers from production structure that meets the priority directions of development of the agro-food sector in the region, what would increase the level of regional agro-food system. The establishment of regional integrated structures will significantly reduce transportation costs and minimize business risk. The creation of agro-food clusters for

combined solution of the development problems of the agrarian enterprises is offered in order to raise the functioning effectiveness of the entire agro-industrial complex of Ukraine.

Key words: agribusiness, agro-food system, cooperation, traditional “food chain” integrated “food chain”, agri-food clusters.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Перехідний стан у ринковій економіці, неефективно побудована державна аграрна політика, формування несприятливого інституційного середовища суб'єктів підприємництва в АПК зумовили непристосованість підприємств агробізнесу до умов вільної конкуренції та призвели до занепаду всієї агропродовольчої системи України. Сучасні взаємовідносини між ланками агропромислового виробництва більше схожі на ворожі, аніж на партнерські, також руйнуються зв'язки в межах продуктового ланцюга, переробні підприємства використовують монополістичне становище у власних інтересах. Це спричинило велику прірву між показниками ефективності агробізнесу України та зарубіжних країн і потребує невідкладних заходів, особливо в період поглиблення співпраці стосовно зовнішньоекономічної інтеграції з іншими країнами світу і вступу України до ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні, методологічні та прикладні засади інтеграційних процесів підприємств агробізнесу в сучасних умовах розглянуто у наукових працях вітчизняних економістів-аграрників: В. Андрійчука [1], Я. Березівського [2], О. Біттера [4], Ю. Губені [5], М. Дем'яненка [6], Т. Зінчука [7], І. Костирка [8], В. Липчука [9], Ю. Лопатинського [10] та ін. Ці вчені зробили вагомий внесок у розроблення багатьох питань функціонування агропромислової системи, зокрема формування інтеграційних зв'язків між підприємствами різних галузей економіки та сільського господарства.

Проблеми формування кластерних структур розглянуто у працях багатьох як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, зокрема М. Портера, В. Фельдмана, Т. Андерсона і С. Швага, П. Арена, П. Антіла, В. Третьяка, Г. Семенова, О. Богма та деяких інших. Підтримка розвитку кластерів, зокрема в аграрному секторі, є одним з пріоритетів економічної політики багатьох країн. Проте у чинних нормативно-правових документах України щодо засад державної аграрної політики не передбачено регламентування діяльності аграрних кластерів. Зокрема, і в Законі України “Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року”, і в “Державній цільовій програмі розвитку українського села на період до 2015 р.” згадки про аграрні кластери відсутні. Лише проектом Закону України “Про сільське господарство” визначено, що у сільському господарстві можуть утворюватися міжгосподарські організаційно-управлінські структури у вигляді самоврядних господарських об'єднань кооперативного господарювання та кластерного регіонального співробітництва у вигляді товариств, асоціацій, консорціумів [11].

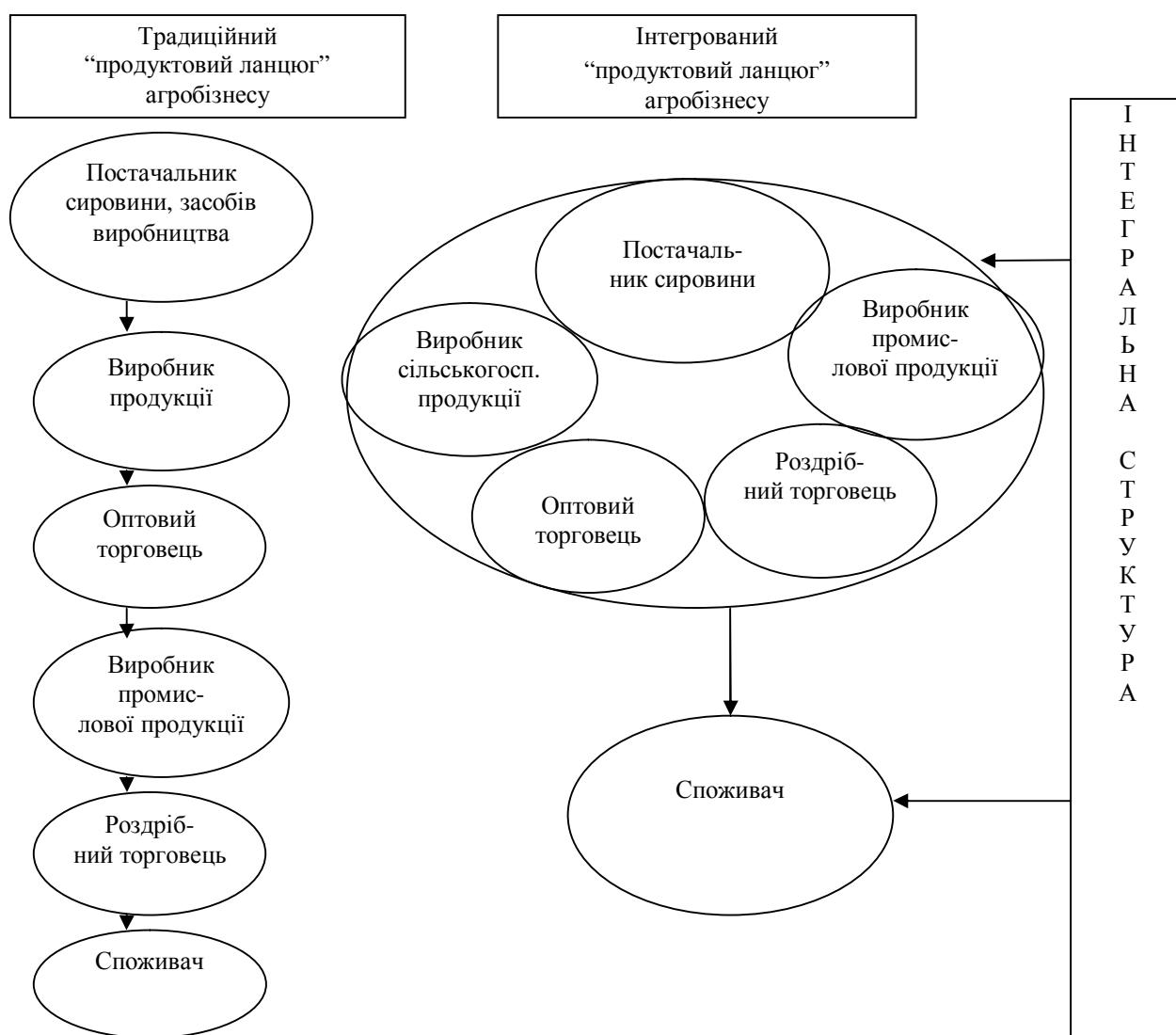
Водночас чимало питань теоретичного, методологічного і прикладного забезпечення інтеграційних процесів у підприємствах агробізнесу залишаються невирішеними. Зокрема, існує потреба у аналізі стану аграрної інтеграції та формування продуктових ланцюгів, проведенні комплексних наукових досліджень регіональних особливостей формування агробізнесу та створення агропродовольчих кластерів в Україні, що в період інтеграційних перетворень є дуже актуальним.

Цілі статті. Дослідження теоретичних основ та прикладних проблем інтеграції та агропродовольчих кластерів у агробізнесі зумовлює постановку таких цілей:

- обґрунтувати теоретичні засади інтеграції та визначити потреби у ній з урахуванням територіальних особливостей господарювання;
- запропонувати створення інтегрованого продуктового ланцюга між підприємствами агробізнесу та формування агропродовольчого кластера, що забезпечило б ефективну взаємодію між всіма учасниками агропродовольчого виробництва;
- окреслити стратегії розвитку агропродовольчих кластерів в Україні за умов інтеграційних перетворень.

Основний матеріал дослідження. Формування сприятливого інституційного середовища суб'єктів агробізнесу та здійснення заходів державного регулювання потребують значних витрат, проте на сучасному етапі розвитку економіки вдосконалення ринкової інфраструктури може здійснюватися на недержавній основі, тобто в межах економічних можливостей самих підприємств агропромислового комплексу. Саме тому для цього потрібна їх тісна інтеграція, що визначатиме стратегічні перспективи входження України у сучасну систему міжнародних зв'язків, зокрема в ЄС.

Історично склалося так, що продуктивний ланцюг підприємств агробізнесу сформувався у вигляді довільної сукупності незалежних підприємств чи підприємців, кожний з яких мало замислюється про ефективність роботи всього ланцюга. Це породжує недовіру суб'єктів до інших та недобросовісну конкуренцію між ними, у результаті не всі учасники "продуктового ланцюга" залишаються задоволеними своєю діяльністю та багато з них припиняють подальший розвиток. Цей так званий традиційний ланцюг має досить слабе керівництво та низьку продуктивність, а конфлікти, що виникають у такому ланцюгу, справляють на нього руйнівний вплив. Протягом тривалого часу помітна залежність між підприємствами сільського господарства та іншими галузями народного господарства, невідкладними стали їх партнерські відносини. Це сприяло появі інтеграційних продуктивних ланцюгів агробізнесу, які прийшли на зміну традиційним ланцюгам. Структурні схеми цих двох типів ланцюгів показано на рисунку.

*Порівняння традиційного та інтегрованого продуктивних ланцюгів агробізнесу**

**Джерело: власна розробка авторів.*

На відміну від традиційних ланцюгів, інтеграційний продуктовий ланцюг складається з постачальників, виробників сільськогосподарської та промислової продукції, гуртових та роздрібних підприємств чи підприємців, що функціонують як єдина система.

Один із учасників ланцюга або є власником інших підприємств-учасників, або укладає з ними угоди, або має вплив, достатній для того, щоб об'єднати інших учасників. Домінуюче місце може зайняти як постачальник, так і виробник чи гуртовий, роздрібний підприємець. Інтеграційні продуктові ланцюги створюються з метою виробництва конкурентоспроможнішої продукції, збільшення реалізації товарів чи економії витрат, яких кожне підприємство окремо не могло б досягти.

Поєднуючи свої інтереси та зусилля, підприємства агробізнесу можуть запропонувати покупцям продукцію, рівень конкурентоспроможності якої порівняно з продукцією конкурентів буде вищим. Це збільшує шанси підприємств вижити на ринку та працювати прибутково. Основною особливістю тісних інтеграційних зв'язків між аграрними підприємствами є: пов'язаність спільною діяльністю та ресурсами, захист інтересів і підтримка ініціатив суб'єктів, залежність між організаційними одиницями та працівниками. Завдяки цьому учасники досягають мети, яку б не могло реалізувати жодне підприємство.

Тут доречно виділити основні переваги інтеграційного продуктового ланцюга для підприємств агробізнесу:

- обмін стратегічною та операційною інформацією між учасниками ланцюга, що покращує діяльність та результативність підприємств;
- можливість отримати більший розмір інвестицій та сформувати стратегію довготривалого розвитку інтегрованих організацій;
- спільне залучення фінансово-матеріальних ресурсів підприємств дає змогу впроваджувати інновації у виробничий процес;
- організація спільної підприємницької діяльності знижує виробничі витрати підприємств, зокрема трансакційні;
- підвищення конкурентоспроможності виготовленої продукції: покращання її якості, збільшення обсягів виробництва, кращий підхід до обслуговування, особливе врахування потреб споживачів;
- перспектива нових ринків збуту, покращання маркетингових способів просування продукції;
- можливість отримання державної допомоги та бюджетного фінансування для підтримки інтересів учасників інтеграційного ланцюга;
- створення кредитних спілок виробниками для отримання пільгового кредитування.

Ефективність функціонування підприємств агробізнесу значною мірою залежить від побудови інтегрованих структур. З цього приводу заслуговує на увагу досвід Росії, де для стимулювання розвитку АПК створюються територіальні кластери, у яких технологічні процеси здійснюються за схемою повного замкненого циклу: від виробництва кормів до переробки виробничої сировини і реалізації продукції через власну торгову мережу [12, с. 3]. На нашу думку, створення інтегрованих структур, основу яких формуватимуть сільськогосподарські виробники зі структурою виробництва, яка відповідатиме пріоритетним напрямкам розвитку агропродовольчої сфери в регіоні, дасть змогу підвищити рівень розвитку регіональної агропродовольчої системи. Виробництво продовольчої продукції залежить від рівня завантаження виробничих потужностей відповідних переробних підприємств. Водночас агропродовольче виробництво неможливо здійснити без взаємодії з підприємствами, що реалізують насіннєвий матеріал, корми, отрутохімікати, засоби виробництва, надають транспортні, будівельні послуги тощо. Утворення регіональних інтегрованих структур значно зменшить транспортні витрати та мінімізує підприємницькі ризики.

Зазначимо, що розвиток аграрних кластерів визнано одним із найважливіших напрямів у стратегіях розвитку багатьох регіонів, зокрема:

- “Стратегії розвитку Сумської області “Нова Сумщина – 2015”, у якій основою для економічного розвитку області визначено розвиток кластерів АПК, спрямованих на формування замкненого високотехнологічного агропромислового виробництва та на створення екологічно чистої конкурентоспроможної продукції;

- “Стратегії підвищення економічної конкурентоспроможності Дніпропетровської області: кластери будівництва та сільського господарства”. Кластер сільського господарства розвиватиме найперспективніші для області напрями: свинарство, птахівництво, плодівництво та овочівництво, що сприятиме розвитку сучасної переробки для створення продукції з високою доданою вартістю та дозволить збільшити її експорт;
- “Стратегії підвищення конкурентоспроможності Донбасу “Донбас – 2025: стратегія майбутнього”, пріоритетним напрямом якої є, зокрема, розвиток кластера сільськогосподарської та харчової промисловості, що у перспективі сприятиме ефективній реалізації потенціалу Донецької області у сільському господарстві, створенню конкурентної харчової промисловості;
- “Стратегії економічного і соціального розвитку АРК на 2011–2020 рр.”, у якій передбачається формування протягом 3–5 років конкурентоспроможних кластерів в сільському господарстві й харчовій промисловості регіону;
- “Стратегії соціально-економічного розвитку Чернігівської області на період до 2015 р.”, якою передбачено формування цілісних регіональних інфраструктурно-виробничих комплексів на основі кластерного механізму розвитку малого підприємництва за виробничо-технологічними та виробничо-збутовими ознаками, з використанням переваг територіального поділу праці на основі конкурентоспроможних профільних галузей регіонального виробництва (машинобудування й металообробки, лісової промисловості, переробних галузей АПК тощо);
- “Стратегії економічного та соціального розвитку Херсонської області до 2015 р.”, у якій серед основних завдань розвитку агропромислового виробництва, підвищення його потенціалу й ефективності йдеться про створення агропромислового науково-виробничого кластера на базі Регіонального агропромислового центру;
- “Стратегії економічного і соціального розвитку Волинської області на 2004–2015 рр.”, якою серед завдань розвитку виробничої та транспортної інфраструктури у сільській місцевості, спрямованого на підвищення конкурентоспроможності продукції агропромислового сектору, визначено формування агропромислових кластерів;
- “Регіональній стратегії розвитку Закарпатської області до 2015 р.”, у якій, серед іншого, до формування стратегічних цілей розвитку області зараховано інтеграцію роботи органів виконавчої влади, місцевого самоврядування та ділових кіл для створення та функціонування кластерних систем за галузевими та функціональними пріоритетами соціально-економічного розвитку області (в машино- та приладобудуванні, деревообробній промисловості, туристично-рекреаційному та аграрному секторах, паливно-енергетичному комплексі та екопромисловій діяльності);
- “Стратегії регіонального розвитку Запорізької області на період до 2015 р.”, у якій визначено підтримку розвитку наявних в області кластерних об’єднань, зокрема Інноваційно-технологічного кластера “АГРОБУМ” і Національного кластера “Нові машини” [13].

Для визначення областей України, що мають стратегічне значення щодо виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції (валовий збір цукрового буряку та соняшнику; реалізація зернових культур, цукрових буряків і насіння соняшнику; поголів’я корів, свиней, кількість птиці; виробництво м’яса), за допомогою кластерного аналізу виявлено три типи областей [3, с.98]:

- з найвищими показниками (Київська, Чернігівська, Дніпропетровська, Львівська, Полтавська та Одеська області);
- з найнижчими показниками (Черкаська, Харківська, Вінницька, Донецька області та АР Крим);
- із середніми показниками (інші області).

Загалом формування кластерної організації агропродовольчого виробництва створить умови для розвитку системи самоврядування в агропродовольчій сфері України.

Висновки та перспективи подальших досліджень. З наукового дослідження можемо узагальнити такі висновки:

1. Отже, науково не продумана просторова організація призводить до збільшення собівартості агропродовольчої продукції та знижує здатність агропродовольчої системи швидко реагувати на мінливі умови зовнішнього середовища.

2. Забезпечення інтеграції в розвитку підприємств агробізнесу мінімізує й усуне ризики, яких очікує вітчизняний АПК в разі вступу до ЄС та поглиблення співпраці з іншими країнами світу, водночас буде забезпечено виробництво конкурентоспроможної аграрної продукції на вітчизняному та міжнародному ринках.

3. Формування агропродовольчих кластерів у країні забезпечить розвиток сільських територій, підвищення рівня життя сільського населення та досягнення оптимального співвідношення між сільськогосподарським та відповідними промисловими виробництвами.

Обґрунтовані теоретичні аспекти щодо аналізу інтеграційних зв'язків у агробізнесі будуть використані у подальших дослідженнях щодо розроблення відповідного теоретичного підґрунтя – теорії аграрної інтеграції та формування агропродовольчих кластерів, їх значення, розвитку, методичного забезпечення, а також – формування кластерів на прикладі конкретних підприємств агробізнесу та аналіз впливу їх на розвиток агропромислового комплексу, оформлення результатів оцінки впровадження кластерів та формування інтеграційної програми та організації контролю за її виконанням.

1. Андрійчук В. Г. *Економіка аграрних підприємств : підручник* / В. Г. Андрійчук. – К. : КНЕУ, 2002. – 624 с. 2. Березівський Я. П. *Становлення та розвиток асоційованих форм аграрного бізнесу : монографія* / Я. П. Березівський. – Львів, 2010. – 149 с. 3. Березін О.В. *Проблеми формування продовольчого ринку України: монографія* / О.В. Березін. – К.: Вища школа, 2007. – 211 с. 4. Біттер О. А. *Ізраїльські кібуци як специфічна форма сільськогосподарського підприємства* / О. А. Біттер // *Економіка АПК*. – 1996. – № 9. – С. 88–92. 5. Губені Ю. Е. *Комплексний підхід до стійкого розвитку сільських територій* / Ю. Е. Губені, П. О. Оліщук // *Економіка України*. – 2009. – № 10. – С. 127–131. 6. Дем'яненко М. Я. *Державна підтримка як фактор забезпечення конкурентоспроможності аграрного виробництва* / М. Я. Дем'яненко, Ф. В. Іванина // *Економіка АПК*. – 2009. – № 9. – С. 3–9. 7. Зінчук Т. О. *Аграрна політика України: можливості та перспективи інтеграції в ЄС* / О. Т. Зінчук // *Економіка України*. – 2000. – С. 58–66. 8. Костирко І. Г. *До питання обліку трансакційних витрат* / І. Г. Костирко, Н. П. Молоко // *Економічні науки*. – 2012. – № 9 (33). – С. 137–141. 9. Липчук В. В. *Перспективи розвитку особистих господарств населення* / В. В. Липчук, С. М. Курило // *Економіка АПК*. – 2001. – № 3. – С. 106–109. 10. Лопатинський Ю. М. *Передумови і особливості трансформування аграрного сектора економіки* / Ю. М. Лопатинський // *Трансформація сільського господарства та села : ювілейний збірник Львівського національного аграрного університету*. – Львів : ЛНАУ, 2010. – С. 226–237. 11. *Проект Закону України “Про сільське господарство”*: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uniflor.biz/law/zakon-ukrajiny-pro-silске-hospodarstvo.html> 12. Савченко Е. *Стратегический курс развития аграрной экономики – создание крупных интегрированных формирований* / Е. Савченко // *АПК: экономика, управление*. – 2007. – № 5. – С.2–8. 13. Собкевич О. *Щодо державної підтримки розвитку аграрних кластерів в Україні: аналітична записка* / О. Собкевич, В. Русан, А. Юрченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua>.